

А. А. Приходченко, д. м. н., проф.; А. В. Іванченко

ЕКОЛОГІЧНА ПСИХОЛОГІЯ — ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Початок ХХІ століття – це час усвідомлення кризи цивілізації, заснованої на індивідуалізмі, споживанні та підкоренні природи. Якщо уважно проаналізувати, то деградує не природа, не біосфера, а духовні цінності людини, які стоять на вершині піраміди. Цими важливими глобальними питаннями займається відносно нова й складна наука — екологічна психологія.

Співвідношення «людина – природа», яке стоїть в центрі сучасних екологічних знань, є основою формування світогляду людини на протязі її історичного розвитку. Початок нинішнього тисячоліття людство зустрічає цілим спектром криз: економічних, соціальних, екологічних, духовних.

Людина тисячі років боролася за своє існування, виживала у війнах, які ж сама починала, епідеміях, голодоморах, виживала і вірила в краще майбутнє. Заради цього вона розвивала науку, техніку, культуру, медицину, формувала нові соціальні системи. І ось через свої хибні моральні принципи, духовну бідність, деградацію екологічної свідомості й етики сучасне суспільство і опинилося на порозі жахливої духовної кризи. Одна з найнебезпечніших помилок людини – віддання переваги одномоментній вигоді на шкоду природі. Тому до найважливіших завдань сучасності належить необхідність пріоритету духовності, загальнолюдських цінностей і як наслідок – екологічного імперативу.

Ціль доповіді — підкреслити необхідність трансформування свідомості від економічної до екологічної в умовах сталого розвитку світу й України.

Задачі:

1. Проаналізувати останні дослідження в області екологічної психології.
2. Виділити, спираючись на думки мислителів минулого і сучасного, потребу світу в перебудові світогляду з урахуванням екологічного імперативу та економічних механізмів.
3. Надати програму дій щодо вирішення проблем переходу України до сталого розвитку.

Екологічна психологія досить складна й малодосліджена наука, яка включає в себе поєднання знань з екології та психології, точніше кажучи, вивчає відображення взаємодії з навколишнім середовищем, досліджує методи регулювання системи «людина – природа» через зміну світогляду та оздоровлення духовно хворої людини і суспільства через визнання екологічної культури.

Екологічна психологія розглядається деякими авторами (Скребець В. О.) як наука, що вивчає характер і особливості психологічних впливів на людину з боку природного, соціального й антропогенного оточення, зв'язаних з цим психічних переживань, внутрішніх станів людини і суспільства. Важко погодитися до кінця з цим визначенням, що враховує лише приватне, однобічне питання впливу середовища на людську психіку і свідомість. Більш прийнятним, на наш погляд, було б визначення, що враховує екологічний вектор, який необхідно «умонтувати» у свідомість сучасної людини, аби уникнути її деградації і деградації самої цивілізації. Тому має сенс сформулювати визначення екологічної психології як науки, що формує в сучасній людині верховенство екологічних цінностей, усвідомлення того, що в основі людського життя повинні лежати принципи біосферної етики та екологічний імператив.

В наш складний час це дуже актуально, адже тільки духовне відродження загальнолюдських цінностей, а також моральне очищення можуть призвести до гармонізації людини з навколишнім середовищем. В цілому виходить, що занепадає не тільки природа: найбільше в результаті падіння моралі страждає сама людина. Морально — естетичний світогляд повинен спиратися на реальні цінності, до яких належить насамперед наша культура. Саме тому питання екологічної культури та освіти є сьогодні найбільш актуальними і привертало і привертає увагу мислителів минулого і сьогодення.

Екологічні прогнози майбутнього з розвитком екологічної кризи стають усе більше актуальними. Уже один із перших таких прогнозів, складений О. Тоффлером у 1971 році, показав небезпеку сліпого руху до суперіндустріального суспільства. Серія прогнозів, зроблених Римським клубом, і в першу чергу прогнози Д. Медоуза, М. Месоровича, Е. Пестеля, Я. Тінбергена [11] засвідчують,

що кризові ситуації в сировинній, продовольчій і власне екологічній сферах зростають швидкими темпами і ставлять перед суспільством серйозні завдання, одне з яких трансформація людського світогляду, визнання екологічного імперативу – основи екологічної свідомості. Виходом з цієї ситуації є перехід людства до нової соціально-економічної формації, яка не може пройти без урахування духовного відновлення людини.

Засновник Римського клубу А. Печчеї наголошує, що профілактика глобальної екологічної кризи буде ефективною тоді, коли більша частина суспільства матиме екологічний світогляд. [2].

В.І Вернадський, говорячи про сферу розуму, передбачав, що рушійною силою буде «культурна» частина суспільства [5]. Людство само собою є природне явище і не випадково, що вплив біосфери сполучається не тільки на фазі життя, але і на образі думки. Потрібно прикласти ще багато зусиль, щоб більшість людей на планеті зрозуміли, що вони повинні мислити і діяти згідно з законами моралі і духовності.

М. Ф. Реймерс вважав, що науково-технічний розвиток без належної культури призведе до ідеології загарбання накоплених багатств. У безвідповідальних людей опиняться в руках могутня зброя і виникне інтерес на власність сусідніх країн. Наука, політика і ідеологія йдуть близько один до одного. Екологія є інструментом, формуючим світогляд екологічного етапу розвитку загально-людської культури [3].

Ідея революційної перебудови світогляду розвивається в працях великого мислителя в області екології М. Ф. Реймерса. Він вважає, що головними завданнями ноосферного виходу людства з глобальної екологічної кризи є:

- необхідність розробки теоретичних основ з новою світоглядною ідеологією відносини людства до біосфери згідно з принципом «Земля – наш будинок»;
- забезпечення тривалого гомеостазу суспільства і природи;
- істотна депопуляція людства для усунення бідності на планеті;
- депопуляція і забезпечення гомеостазу шляхом запуску Колективного Розуму;
- здійснення консенсусу багатих країн і народів (Півночі), що будуть направляти свою економіку і технології на потреби населення всієї планети і бідних країн (Півдня), жінки яких візьмуть на себе зобов'язання не мати більше однієї дитини;
- зміна стратегії кількісного росту населення і споживання їм ресурсів на стратегію якісного удосконалення.

Можна виділити такі **причини нестабільності в світі**: ігнорування основних законів світотворення, незнання еколого-економічних законів, підвищення агресивності країн-експлуататорів, занепад духовності, надзвичайно низька екологічна культура цілих народів і націй, низький рівень екологічної освіти більшості керівних працівників та урядових чиновників в усіх країнах світу.

Зрозуміло, що жодна держава не може вирішити глобальної екологічної проблеми в повній мірі, оскільки вона має глобальний характер. Підтвердження цього рішення Всесвітнього форуму в Ріо-де-Жанейро – Конференції з проблем навколишнього середовища і розвитку (червень 1992 р.). Ця зустріч на найвищому рівні по проблемах планети прийняла декларацію, яка містить 27 принципів „зеленої етики» щодо збереження довкілля та переходу до сталого розвитку, яку підписала й Україна.

Сталий розвиток – це розвиток, що має задовольняти потреби сучасності у спосіб, що не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби. Досягнення сталого розвитку суспільства, як відомо, ґрунтується на трьох принципах – це забезпечення економічного процвітання, екологічного балансу та соціального прогресу (сценарій Jazz).

За словами Г. Дейлі [6] сталий розвиток вимагає змін у серці й оновлення духу. Економічні механізми повинні бути настільки продуманими, щоб не приваблювати людину до ідеології гаманця і вони могли б автоматично, майже непомітно привести суспільство до вирішення екологічних проблем. Це велика наука, велике мистецтво, організаційна робота. Соціально-екологічні знання повинні трансформувати постіндустріальне людське суспільство з науково-технічної в науково-гуманістичну, екологізовану фазу, згідно з Глобальним планом Маршалла, Національним координатором якого в Україні є В.І. Вовк [1].

Принципи, які необхідно врахувати при проведенні в Україні культурної революції і трансформувати економічну свідомість у екологічну

1. Екологічна освіта

На основі осмислення розвитку екологічної освіти є можливим вділити її основні напрями, рівні, організаційні форми, концепції. Визначальними концепціями екологічної освіти є такі:

- ортодоксальна – справжня, строго екологічна, котра окреслює певний обсяг екологічних знань для кожного рівня освіти: принципи, методи, напрями розвитку екології, теоретичні та прикладні її аспекти;
- природоохоронна, в межах якої акцентуються екологічні основи навколишнього середовища, рослинного та тваринного світу, біосфери в цілому, дається достатньо широка інформація про наслідки діяльності людини та висвітлюється напрями, шляхи, способи оптимізації середовища;
- психологічна, котра окреслює психологічні, емоційні, етико-моральні аспекти взаємодії людини і природи, спрямована на спростуванні феноменів жорстокості, бездумної поведінки людини в природі та суспільстві; захоплює загальні проблеми гуманізму, з пропагандою ідей добра, гуманістичних настроїв мислення, світосприйняття та діяльності в світі; безпосередньо націлена на формування творчих та гуманістичних настанов в природі; змалечку потрібно привчати дітей до думки, що, знищуючи природу, вони знищують самих себе як біологічних істот;
- інтегративна або системна – поєднує в собі всі напрями та підходи ортодоксальної, природоохоронної та психологічної концепцій.

Всі ці концепції екологічної освіти практично втілюються в життя на різних рівнях загальної та спеціальної освіти, на основі інформаційної системи.

Фундаментальні цілі екологічної освіти – екологічне мислення, свідомість, культура, етика, мораль.

2. Об'єднання громадян, бізнесу на урядів – необхідний чинник проведення культурної революції

Індивіди, бізнесові компанії та уряди повинні діяти стратегічно і посилювати сильні сторони одне одного на шляху до конверсії свідомості і моралі (екологічної конверсії) в планетарному масштабі (сценарій Jazz)

У намаганні спрямувати наші культури до сталого розвитку громадянське суспільство, бізнес, держава – всі мають потужні та доступні засоби для досягнення цієї мети. Кожний спектр водночас має власні перепони: розпорошеність обмежує вплив структур громадянського суспільства, гонитва за прибутком зменшує можливості бізнесу, а конкуруючі організації зв'язують руки уряду. Але разом з цим ці три сектори можуть спричинити масштабну зміну культури. Використовуючи наш потенціал як свідомих приборчників культурної еволюції, ми можемо створити сталу цивілізацію нба Землі, яка буде варта того, щоб називатися людською.

3. Засоби масової інформації як прискорювач культурної революції

Широкі суспільні перетворення полегшуються, коли всі сектори базують свою діяльність на спільній інформаційній основі. Засоби масової інформації (ЗМІ) відіграють критично важливу роль в інформаційному забезпеченні суспільних змін через їх центральне місце між громадянами, суспільством, бізнесом і державою. А їхні можливості маніпулювати зображенням – нерухомим, рухомим та комп'ютерним – це потужний інструмент для освіти людей, що легко піддаються впливу візуальних образів. Здатність створювати візуальні картинки особливо цінна в багатьох випадках деградації довкілля, що залишаються поза очима людей: вимирання коралових рифів, виснажені підземні води та дірки у стратосферному озоновому шарі. Щоб мати позитивний вплив, ЗМІ потрібно зрозуміти проблеми довкілля та розробити довгострокову перспективу їхнього висвітлення. Політичні еліти через свій вплив на тематичний спектр ЗМІ, мають усі можливості стилювати це розуміння.

4 Економічні механізми як важлива складова у формуванні екологічного світогляду

Людство, піклуючись про власні блага і не зважаючи на нестатки і принципи життя земної природи, прийшло до екологічної кризи. Як вийти з цієї кризи? В економіці, очевидно, повинний одержати визнання і пріоритет **принцип екологічної рентабельності**. Суть його в тім, що будь-які наші проекти, галузі виробництва, окремі підприємства, технічні системи, народне господарство в цілому повинні оцінюватися, насамперед, по тим екологічним змінам, які вони несуть у навколишнє середовище. Нам потрібно не просто «економічний» доход, обчислювальний в універсальних і безликих грошах, а реальний прибуток природи, або – економія природи.

Тоді таке заперечення: люди не настільки високі духовно, щоб піклуватися в першу чергу про благо природи. Отже, спочатку треба перебудувати свідомість людей усіма можливими способами — навчанням, вихованням, агітацією, пропагандою. Тоді нова людина і почне будувати нове життя на нових підставах. Хіба не так. Ні, мабуть, не так. Ніяких нових людей створювати не потрібно. Потрібно зовсім інше: звільнити людину від принизливого панування над ним могутніх організацій, від недоброякісної інформації, від придушення з дитячих років волі мислення, знань, сумнівів. Знайти загальну мову з вільними стихіями природи здатна тільки вільна людина. Для того, щоб ефективно змінити складну ситуацію, яка склалася на сьогодні в світі, нам потрібен Глобальний План Маршалла. Існує прямий взаємозв'язок між національною та глобальною безпекою, встановлення світового порядку й економічним добробутом, який неможливий без орієнтації на духовні цінності. Сталий розвиток цивілізації не пройде за відсутності соціального миру й морального відродження [1].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- 1 «Глобальний План Маршалла» еко-соціальна альтернатива – інтерв'ю «Всеукраїнській технічній газеті» N 98—99 від 25 листопада 2004.
2. Печчи А. Человеческие качества. - М.,1984..
3. Реймерс Н. Ф. Экология (теории, законы, правила, принципы, гипотезы). — М., журнал «Россия молодая», 1994 – 367 с.
4. С. Д. Максименко Загальна психологія, Вінниця: Нова книга, 2004. – 704с.
5. Вернадский В. И. Философия мысли-М.,1988.
6. Дейлі Г. Поза зростанням. Економічна теорія сталого розвитку., К. — „Інтелсфера», 2002 р
7. Киселев Н. Н. Мировоззение и экология. К., Наукова думка, 1990. — 216с.
8. Хотунцев Ю. Л. Экология и экологическая безопасность. М.: «Академия»,2002. – 480с.
9. Назарук М. М. Основи екології та соціоекології. – Львів: Афіша, 2002. – 256с.
10. Кравченко С. Н., Бондаренко В. Д. Общение с природой: экологические, моральные, правовые нормы. – Львов: Вища школа, 1984. – 96с.
11. Meadows D. et al. A response to susses // Models of doom. A critique of limits to growth. – New York, 1973. – P. 24.